

IV. Problemy polityczne współczesnego świata

2. Przemiany ustrojowe i gospodarcze w Europie po 1989 roku

Sytuacja Polski po II wojnie światowej

- Po II wojnie światowej kraje **Europy Środkowo-Wschodniej** znalazły się **w strefie wpływów ZSRR**.
- Przejawami jej politycznej i gospodarczej dominacji były między innymi:
 - **niedemokratyczne systemy rządów** (kandydatów w wyborach wskazywała władza),
 - w Polsce i innych krajach zapanował **komunizm**, w którym istniał **monopartyjny system sprawowania władzy**,
 - w Polsce przez **Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą (PZPR; w latach 1948-1989)**,
 - **brak wolności i praw obywatelskich**,
 - realizowanie założeń **nieefektywnej gospodarki centralnie sterowanej (nakazowo-rozdzielczej)**,
 - **współpraca gospodarcza, polityczna i wojskowa jedynie pomiędzy krajami bloku wschodniego**,
 - kontakty ze światem zachodnim (uważany był on za zagrożenie) były mocno ograniczane,
 - w ramach bloku wschodniego istniał:
 - **Układ Warszawski** (organizacja polityczno-wojskowa – odpowiednik NATO w bloku zachodnim),
 - **Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)**.

Sytuacja w Polsce

- Mocno zniszczona Polska po II wojnie światowej, **pomimo ustroju socjalistycznego, w pierwszych kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu latach dość pręźnie się rozwijała.**
- To jednak nie trwało wiecznie – już **pod koniec lat siedemdziesiątych pojawiły się wyraźne problemy gospodarcze** (nierentowne górnictwo i inne działy gospodarki; duże zacofanie technologiczne).
- Dodatkowo dla wielu Polaków **bardzo istotną wartością stawała się wolność i demokracja**, która w systemie komunistycznym praktycznie nie istniała.
- Wielu mieszkańców naszego kraju, narażając swoje własne zdrowie i życie protestowało i domagało się przemian polityczno-gospodarczych.

Podłoże przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie po 1989 roku

- **Kryzys gospodarczy** występujący z różnym nasileniem we wszystkich krajach bloku wschodniego oraz **polityka pierestrojki** prowadzona przez **Michaiła Gorbaczowa** doprowadziły do najważniejszych przemian ustrojowych i gospodarczych w Europie i krajach byłego ZSRR po 1989 roku.
 - Główne wydarzenia, które doprowadziły do tych zmian miały miejsce w Polsce.
 - Nasz kraj stał się pierwszym, w który nastąpiły bardzo istotne zmiany polityczne, będące następstwem upadku komunizmu oraz demokratyzacji kraju.

Obrady Okrągłego Stołu i ich następstwa

- W wyniku **obrad Okrągłego Stołu** nastąpiło uzgodnienie i przeprowadzenie częściowo wolnych wyborów (odbyły się one 4 czerwca 1989 roku), w wyniku których powołany został rząd na czele, którego stanął Tadeusz Mazowiecki (działacz opozycyjny).
- W ciągu kolejnych kilku lat podobne wydarzenia (nie zawsze tak pokojowo przebiegające jak w Polsce) miały miejsce w innych państwach Europy Środkowej i Wschodniej, będących pod wpływem ZSRR (w których występował socjalizm).
- W ten sposób w innych krajach także **zapanowała demokracja i ustrój kapitalistyczny** (m.in. na Węgrzech, w NRD, Czechosłowacji, Bułgarii i Rumunii oraz nieco później w Jugosławii i krajach wchodzących w skład ZSRR).
- W listopadzie 1989 r. **runął Mur Berliński**, który dotąd oddzielał dwa terytoria:
 - Berlin (należący do NRD, będący w strefie wpływów bloku wschodniego i ZSRR),
 - Berlin Zachodni (należący do RFN, będący w strefie wpływów bloku zachodniego).

Reformy gospodarcze w Polsce – plan Balcerowicza

- W latach 90. XX wieku w Polsce przeprowadzono ważne reformy gospodarcze wynikające z **tzw. planu Balcerowicza** z **grudnia 1989 roku** (plan ten był o tyle trudny, że nikt wcześniej nie przeprowadzał tak gruntownych reform i tym samym nie było można się na nikim wzorować).

Reformy gospodarcze w Polsce – plan Balcerowicza

- **Reformy związane z planem Balcerowicza miały na celu:**
 - zreformować finanse państwa,
 - zahamować hiperinflację (ceny w Polsce podnosiły się z dnia na dzień),
 - doprowadzić do zrównoważenia budżetu (problemem były olbrzymie długi zaciągnięte w PRL-u przez władze komunistyczne w czasie, gdy władze sprawował Edward Gierek),
- **wprowadzić mechanizmy gospodarki wolnorynkowej** (odrzucono tym samym koncepcję gospodarki centralnie sterowanej – wprowadzono swobodę działalności gospodarczej firm i obywateli),
 - gospodarka miała się otworzyć na **napływ kapitału z zagranicy** – krajów Europy Zachodniej i innych państw, z którymi do niedawna nie współpracowano,
 - w gospodarce stawiano na **własność prywatną** – przede wszystkim małe i średnie firmy mające zacząć wytwarzać produkty z zyskiem (część zysku w postaci podatków miała finansować inną działalność państwa),
- **uregulować kwestię własności** (niemal cała działalność gospodarcza była kontrolowana przez władzę państwową; zakłady przemysłowe były sztucznie dotowane przez państwo – większość z nich była nierentowna),
 - przeprowadzić **prywatyzację przedsiębiorstw państwowych**,
 - przeprowadzić **modernizację państwowych przedsiębiorstw** (głównie technologiczną), m.in. dzięki inwestycjom zagranicznym.

Koszty reform gospodarczych w Polsce, związanych z planem Balcerowicza

- Niestety zmiany te pociągnęły za sobą **ogromne koszty społeczne**:
 - **upadek wielu nierentownych przedsiębiorstw** (w nowych wolnorynkowych warunkach nie potrafiły one konkurować),
 - **zwolnienia na masową skalę w firmach** (często w ciągu kilku dni pracę traciło większość pracowników wielkich przedsiębiorstw państwowych) prowadziły do bardzo dużego **wzrostu bezrobocia** (nasilanie się problemów w rodzinach),
 - **wzrostu napięć społecznych** (pojawiały się afery gospodarcze, liczne strajki).

Pozytywne skutki reform gospodarczych w Polsce i innych krajach bloku wschodniego

- Pomimo wielu negatywnych skutków, **przemiany w Polsce stały się wzorem dla innych krajów** (przed Polską żadne z państw świata nie zmieniało ustroju politycznego i gospodarczego w tak krótkim czasie).
- Dzięki tym przemianom **standard życia Polaków i innych narodów objętych podobnymi przemianami stopniowo mógł się poprawić**.
- Litwa, Łotwa i Estonia poszły w ślad Polski (podobnie zresztą jak Węgry, Czechy, Słowacja, Rumunia i Bułgaria i niektóre kraje b. Jugosławii – przede wszystkim Chorwacja i Słowenia), wstępując w końcu wspólnie do **Unii Europejskiej i NATO** oraz stając się silnymi gospodarczo państwami.

Sytuacja polityczna innych krajów bloku wschodniego

- Inaczej sytuacja potoczyła się w krajach byłego ZSRR (z wyjątkiem państw bałtyckich – Litwy, Łotwy i Estonii).
- Ukraina (do roku 2014) i Białoruś (do chwili obecnej) – pozostały dalej pod dominującym wpływem Rosji, wskutek czego poziom rozwoju społeczno-gospodarczego nie poprawił się w nich tak wyraźnie jak w Polsce i państwach bałtyckich (lub nawet się pogorszył w niektórych kwestiach),
 - W grudniu 1991 roku weszły one w skład **Wspólnoty Niepodległych Państw** (wraz z Rosją).
 - W późniejszym okresie przystąpiły do niej lub się z nią stowarzyszyły prawie wszystkie pozostałe państwa b. ZSRR (z wyjątkiem Litwy, Łotwy i Estonii; w układzie wyszły Gruzja i Ukraina).
- Kraje te nie zostały w pełni zreformowane i w chwili obecnej **władzę sprawują często autorytarne i zwykle niedemokratyczne rządy** (z wyjątkiem Ukrainy, która wyraźnie opowiedziała się za zerwaniem współpracy z Rosją i nawiązaniem kontaktów z Unią Europejską).

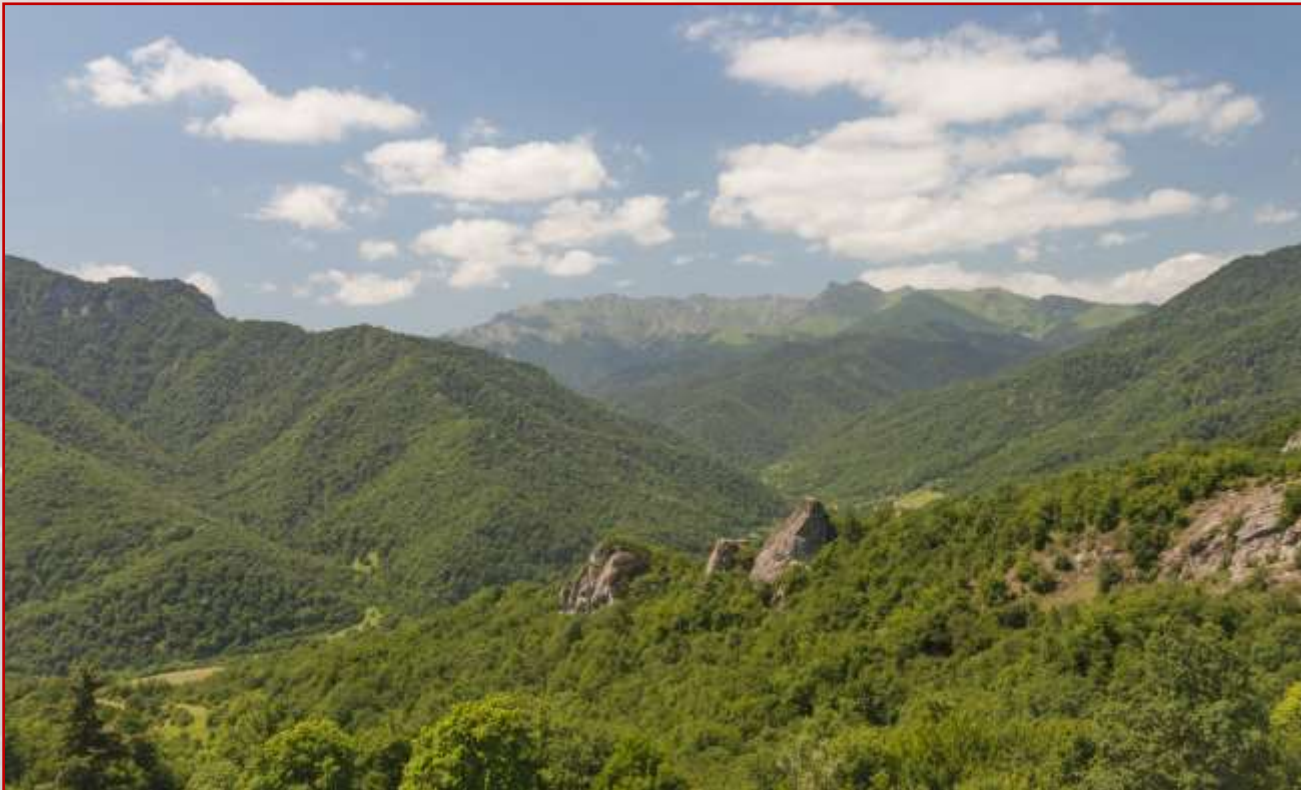
Sytuacja polityczna innych krajów bloku wschodniego

- Białoruś do dnia dzisiejszego jest całkowicie uzależniona od Rosji, zaś Ukraina jest zaangażowana w konflikt z Rosją (w lutym 2022 roku została zaatakowana zbrojnie przez Rosję), która wyraźnie dąży do odbudowania strefy wpływów na obszarze krajów byłego ZSRR (lub nawet dalej, np. Polski, krajów nadbałtyckich, Czech, Słowacji i innych krajów, nad którymi utraciła wpływ po 1989 roku).
- Podobnie wiele innych krajów b. ZSRR odznacza się niestabilną i trudną sytuacją polityczną, społeczną i gospodarczą.
- W krajach tych panuje **korupcja, cenzura, brak swobód obywatelskich, dyktatorskie z reguły rządy są uzależnione od "Kremla"** (szczególnie po uzyskaniu władzy przez Władimira Putina), zaś ludność uzyskuje **niewielkie zarobki**.

Sytuacja polityczna innych krajów bloku wschodniego

- W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, w wyniku przemian politycznych, które miały miejsce w państwach bloku wschodniego po 1989 roku doszło do powstania kilku **nieuznawanych na arenie międzynarodowej państw**, w tym:
 - **Górskiego Karabachu** (formalnie dalej należy do **Azerbejdżanu**; powstał on w wyniku konfliktu zbrojnego pomiędzy Azerbejdżanem i Armenią; Armenia wsparła Ormian mieszkających na terenie Azerbejdżanu),
 - **Abchazji i Osetii Południowej**, wchodzącej wcześniej w skład **Gruzji** (nowo powstałe państwa są silnie wspierane przez Rosję, której na rękę jest słabość państw – w ten sposób próbują sobie je podporządkować),
 - **Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawii** znajdującej się w granicach **Mołdawii** (republika ta wspierana finansowo i zbrojnie przez Rosję wykazuje dążenia separatystyczne).

Wygląd obecnej mapy politycznej świata jako efekt przemian ustrojowych

- Przemiany ustrojowe w Eurazji przyczyniły się także do dużej modyfikacji mapy politycznej po 1989 roku, m.in.:
 - **zjednoczenia Niemiec** (połączenia NDR i RFN),
 - **podziału Czechosłowacji na Czechy i Słowację**,
 - **dezintegracji Jugosławii na Serbię, autonomię Kosowa, Bośnię i Hercegowinę, Chorwację, Słowenię, Czarnogórę i Macedonię Północną**,
 - **rozpadu ZSRR na 15 państw**, w tym:
 - leżące w Europie (8 krajów): **Rosja, Ukraina, Białoruś, Litwa, Łotwa, Estonia, Mołdawia, Kazachstan** (częściowo leży w Azji),
 - leżące w Azji (7 krajów): **Armenia, Azerbejdżan, Gruzja, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan**.

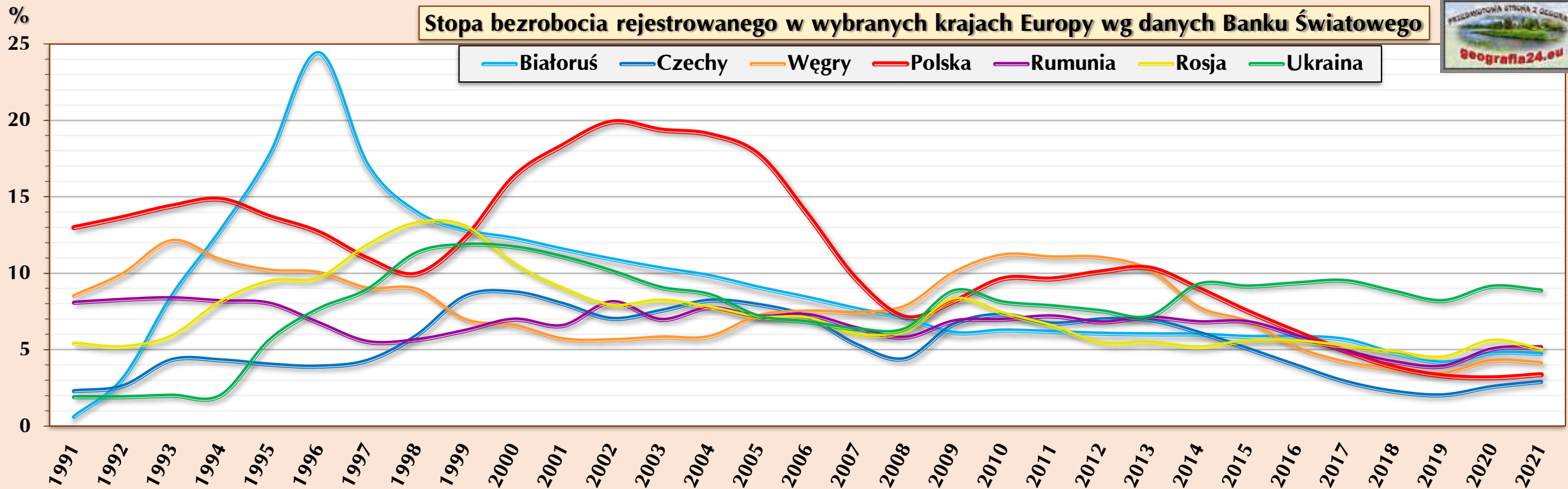
Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na społeczeństwa

- Przemiany ustrojowe i gospodarcze w krajach bloku wschodniego po 1989 r. wywarły znaczny wpływ na społeczeństwa tego regionu, m.in.:
 - w ich wyniku **ludność odzyskała podstawowe wolności i prawa obywatelskie**, m.in.:
 - możliwość wypowiedania się **bez cenzury**,
 - prawo do **własnego wyboru przedstawicieli władz** różnych szczebli (w ramach demokracji),
 - prawo do **ochrony własności prywatnej**.
 - możliwość dość **swobodnego podróżowania** – w efekcie możliwość odbywania **migracji zarobkowych** do bogatych krajów Europy Zachodniej (szczególnie po wstąpieniu do Unii Europejskiej i otwarciu zagranicznych rynków pracy na imigrantów z biedniejszych państw),
 - **możliwość powrotu emigrantów politycznych** do zreformowanych, demokratycznych krajów Europy Środkowo-Wschodniej (np. Polski),
 - możliwość **prowadzenia handlu z krajami Europy Zachodniej** oraz **zarabiania na turystach** przyjeżdżających z zagranicy.

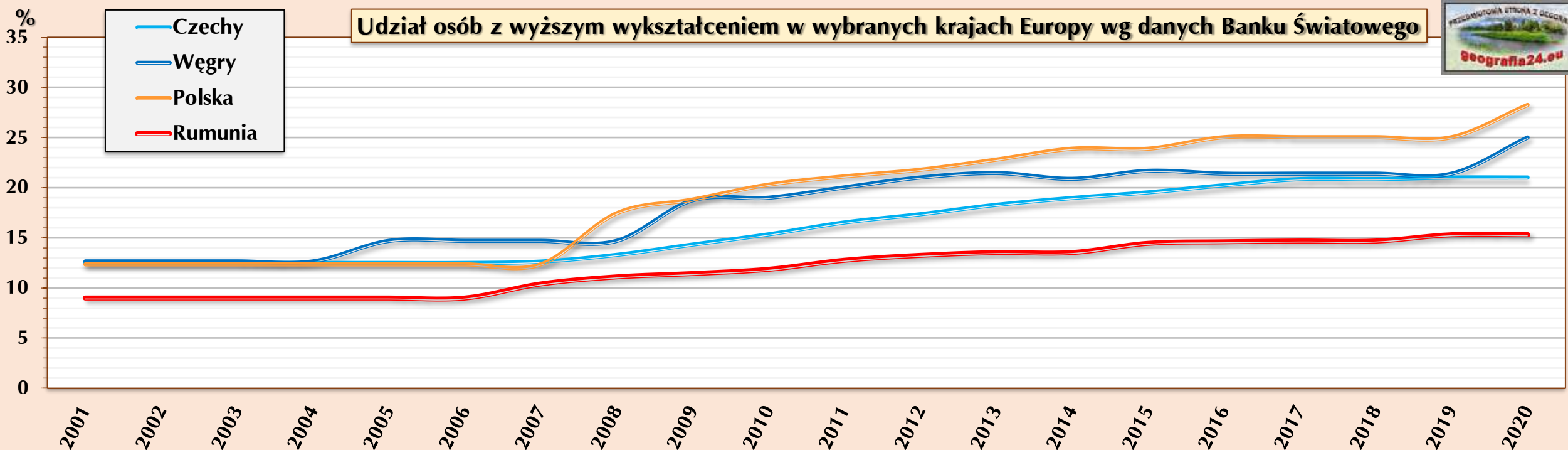
Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na społeczeństwa – zjawisko bezrobocia

- Problemy gospodarcze transformujących się w szybkim czasie gospodarek centralnie sterowanych w wolnorynkowe wpływały na nienotowane w tych krajach fale **bezrobocia** (wcześniej to zjawisko nie było odnotowywane w oficjalnych statystykach).
- Olbrzymie bezrobocie krajów naszego regionu wynikało z realizacji kompleksowego programu gospodarczego (np. planu Balcerowicza w Polsce), bardzo koniecznego, jednak i bardzo radykalnego (w Polsce zmiany te określano jako tzw. terapia szokowa), w którego następstwie duża część, szczególnie dużych zakładów przemysłowych zbankrutowała lub najlepszym wypadku mocno ograniczyła produkcję.
- Bezrobocie wzrosło nawet państwach przechodzących transformację gospodarczą dość łagodnie (np. w Czechach).

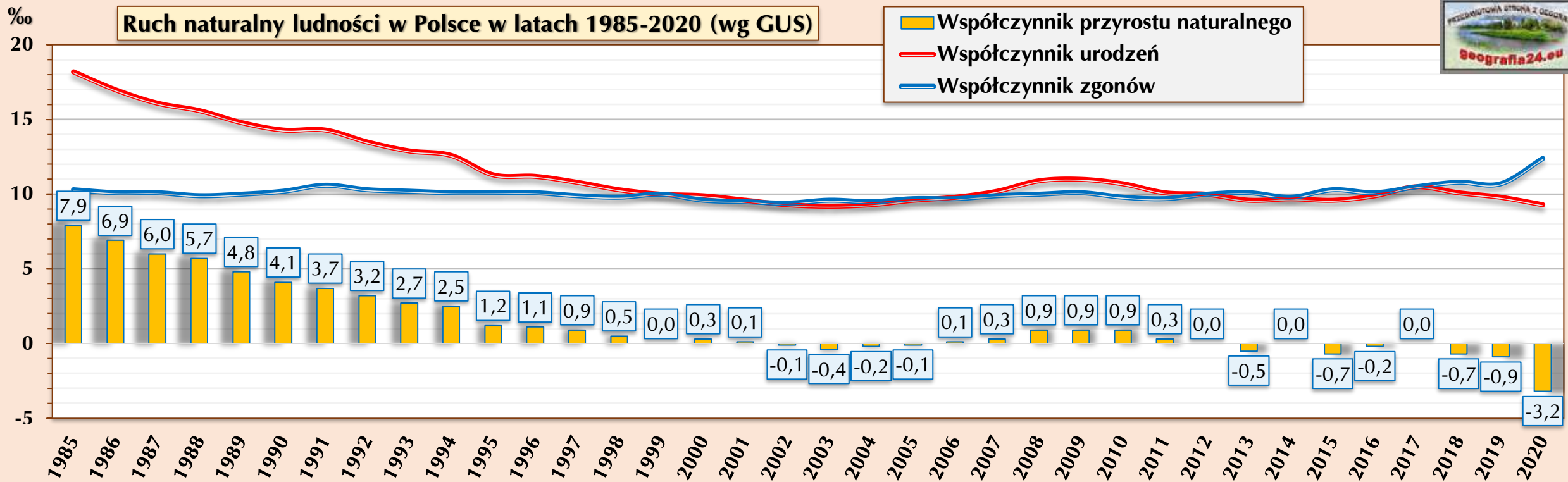
Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na społeczeństwa – kształcenie wyższe

- Innym przykładem wpływu przemian zachodzących po 1989 r. na społeczeństwo było **upowszechnienie się kształcenia na poziomie wyższym**.
- Nastąpiło one m.in. w związku ze zmianą modelu gospodarki, likwidacją mało nowoczesnych gałęzi związanych z przemysłem wydobywczym oraz intensywnym rozwojem usług i przemysłu przetwórczego stawiającego coraz bardziej na nowoczesne technologie.
- Wszystko to spowodowało zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych pracowników (z wyższym wykształceniem).
- Obecnie kształceniem wyższym w naszym kraju oraz innych państwach zajmują się także prywatne uczelnie wyższe.
- Niestety problemem pozostaje jakość kształcenia i to zarówno w prywatnych, jak i publicznych uczelniach (w Polsce problem jest niskie finansowanie uczelni; podobną sytuację obserwujemy na Węgrzech, Rumunii i w Bułgarii).

Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na przemiany demograficzne

- Transformacja ustrojowa i gospodarcza wyraźnie **zmodyfikowała przebieg procesów demograficznych**.
- Zmiany zachodzące od lat 90. XX wieku, związane z głównie z trudną i niepewną sytuacją ekonomiczną ludności w warunkach transformacji systemowej przyczyniły się do:
 - **odkładania decyzji o zawarciu małżeństwa i urodzeniu pierwszego dziecka na coraz to późniejszy okres,**
 - **spadku liczby zawieranych małżeństw, wzrostu liczby rozwodów i upowszechnienia związków nieformalnych,**
 - **zmniejszenia liczby urodzeń,**
 - **spadku dzietności poniżej 2,1 – czyli poziomu gwarantującego prostą zastępowalność pokoleń,**
 - **wzrostu udziału urodzeń pozamałżeńskich.**

Skutki przemian ustrojowych i gospodarczych na przemiany demograficzne

- Skutkiem przemian demograficznych po 1989 roku były istotne zmiany w strukturze demograficznej wielu państw Europy Środkowo-Wschodniej wymagające wdrożenia nowych systemów zabezpieczenia emerytalnego.
- Zakładały one głównie konieczność:
 - podniesienia wieku emerytalnego,
 - wprowadzenie nieobowiązkowej kapitałowej formy oszczędzania na przyszłą emeryturę.

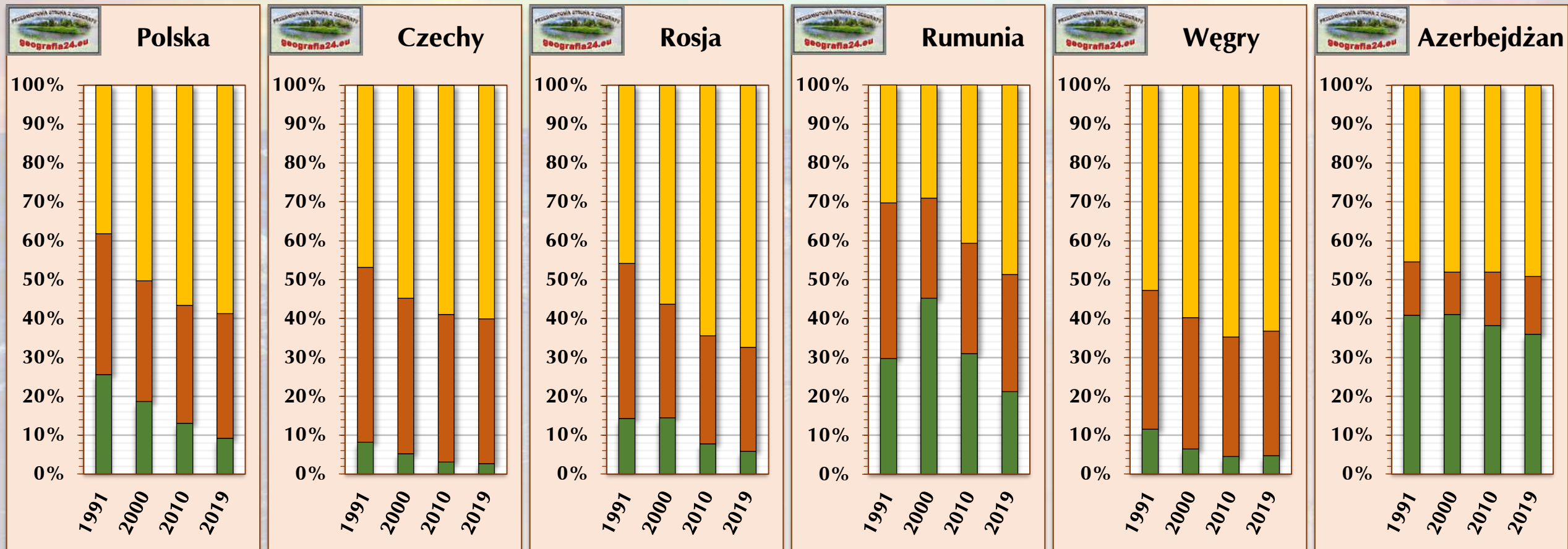

Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na strukturę zatrudnienia

• Przemiany ustrojowe i gospodarcze wpłynęły na **zmianę struktury zatrudnienia** państw Europy Środkowo-Wschodniej:

- do 1989 r. znaczny udział mieli w niej zatrudnieni w rolnictwie i przemyśle, a dość niewielki – w usługach,
- po 1989 r. **sektor rolniczy wyraźnie stracił na znaczeniu**, zaś **usługowy – wyraźnie zyskiwał**,
- rola przemysłu tylko nieznacznie się zmieniła (w niektórych krajach nastąpił spadek jego znaczenia).

Struktura zatrudnienia wg sektorów w wybranych państwach Europy

Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na strukturę zatrudnienia

- W efekcie transformacji systemowej i przemian gospodarczych struktura zatrudnienia w krajach byłego bloku wschodniego także bardziej upodobniła się do struktury w wysoko rozwiniętych gospodarczo krajów świata (dotyczy to szczególnie krajów należących obecnie do Unii Europejskiej lub kandydujących do niej),
- Wciąż jednak w większości państw byłego bloku wschodniego obserwujemy **większy odsetek zatrudnionych w rolnictwie** i **niższy w usługach** (w szczególności dotyczy to krajów b. ZSRR, tj. Turkmenistanie, Azerbejdżanie, Uzbekistanie i Tadżykistanie) w porównaniu do krajów Europy Zachodniej.

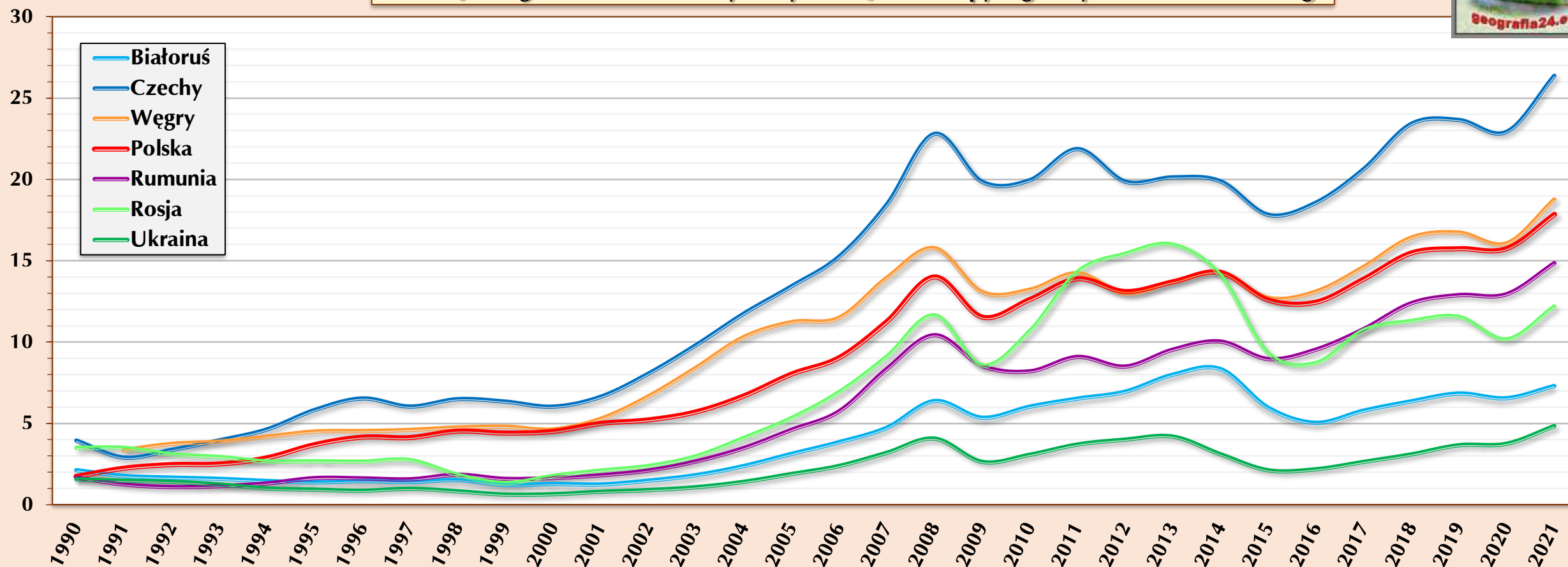
Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na poprawę poziomu życia mieszkańców

- Przemiany ustrojowe i gospodarcze po 1989 roku w krajach byłego bloku wschodniego wpłynęły także na dużą **poprawę poziomu życia obywateli**, potwierdzoną wzrostem mierników takich jak:

- PKB na jednego mieszkańca**,
- wskaźnik rozwoju społecznego (HDI)** – niektóre kraje (np. Polska, Czechy, Węgry, Litwa, Łotwa, Estonia, Słowacja, Słowenia, Chorwacja, Czarnogóra i Rumunia) – znajdują się obecnie w grupie państw **bardzo wysoko rozwiniętych**.

TYS. USD

PKB na jednego mieszkańca w wybranych krajach Europy wg danych Banku Światowego

Wpływ przemian ustrojowych i gospodarczych na społeczeństwa

- Podsumowując można stwierdzić, że pomimo pewnych negatywnych skutków (np. okresowego wysokiego bezrobocia i zubożenia części mieszkańców lub nieprawidłowości związanych z prywatyzacją majątku państwowego), należy uznać i podkreślić, że **procesy transformacyjne w Polsce i innych krajach miały przede wszystkim korzystny wpływ na sytuację państw, w których nastąpiły.**
 - Dotyczy to szczególnie państw, które najbardziej sprawnie się przetransformowały oraz opowiedziały się za wejściem do Unii Europejskiej, dzięki której wyraźnie zwiększyły one poziom życia swoich mieszkańców.
 - Szkoda tylko, że obecnie nie do wszystkich to przemawia i coraz częściej pojawiają się głosy szukające wroga w UE, która dała nam i naszym dzieciom szansę na przyszłość – cóż może niech oni wyjadą do Rosji i cieszą się innym – lepszym dla nich systemem.
 - Dziś wciąż powinniśmy się cieszyć, że żyjemy w wolnym demokratycznym państwie (nie tak jak w okresie PRL-u).
 - Dlatego tak ważne jest abyśmy dalej starali się zachować wolność i demokrację oraz wolne sądy.

KONIEC

**Materiały pomocnicze do nauki
Opracowane w celach edukacyjnych (niekomercyjnych)**

Opracowanie i redakcja: *Sławomir Dmowski*
Kontakt: *kontakt@geografia24.eu*

**WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
- KOPIOWANIE ZABRONIONE -**